

Н. Н. ЮСЕФ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ІСЛАМСЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ ІРАН, ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ РОЗВИТКУ

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 3(30), с. 58–62

Ближчий Схід багатий ресурсами і ринками, які становлять величезний інтерес для України. З року в рік зростає товарообіг України з країнами регіону, і він був би ще інтенсивнішим, якби Україна вела системну діяльність у близькосхідному регіоні. Однією з таких країн є Ісламська Республіка Іран.

Нині Близький Схід став одним з ключових центрів формування нової геополітичної та гео-економічної системи світу. Це обумовлено кількома факторами. По-перше, підвищується роль Близького Сходу в глобальній енергетичній системі. Ця роль відзначається довгостроковою стабільністю. За оцінками доповіді Центру стратегічних і міжнародних досліджень (Вашингтон, США) “Енергетичне майбутнє Близькосхідного регіону” (березень 2004), Близький Схід і далі відіграватиме домінуючу роль на світовому ринку нафти як мінімум упродовж двох наступних десятиліть, незважаючи на всі можливі структурні зміни. По-друге, на початку XXI ст. істотно зросло значення геостратегічних, гео-економічних, сировинних, людських ресурсів близькосхідного регіону для їх використання в геополітичному суперництві провідних центрів світової політики, передусім США і Євросоюзу [4].

Протягом 2004 р. головним завданням України з реалізації близькосхідного напрямку зовнішньополітичного курсу було закріплення ролі активного учасника геополітичних і гео-економічних процесів на Близькому Сході і подальше зміцнення відносин з близькосхідними країнами. Для України, яка визначила своїм головним стратегічним орієнтиром курс на європейську інтеграцію, головним на нинішньому етапі є його наповнення практичними рішеннями і діями. Це повною мірою стосується і питань координації та співпраці України в регіоні Близького Сходу зі Сполученими Штатами, Євросоюзом і трансатлантичним співтовариством у цілому. Досвід останніх років свідчить, що Україна перетворилася на помітно-

го учасника світової політики на Близькому Сході, насамперед завдяки своєчасному і досить кваліфікованому визначенню потреб і особливостей політики трансатлантичної співдружності в зазначеному регіоні і застосуванню їх у власних зовнішньополітичних ініціативах і діях.

Стратегія економічного і соціального розвитку України на 2004–2015 рр. “Шляхом європейської інтеграції” розглядає ринки Близького Сходу як найперспективніші для збуту української продукції машинобудівного комплексу та металопрокату, надання науково-технічних і будівельних послуг. Стратегія визначає, що в цих державах Україна могла б взяти активну участь у будівництві передусім об’єктів виробничої інфраструктури – мостів, доріг, трубопроводів, портів, аеродромів, залізниць, великих енергетичних і промислових об’єктів. Перспективним є розширення співробітництва з країнами близькосхідного регіону у військово-технічній сфері, спільне впровадження українських технологій з подальшим спільним освоєнням національних і регіональних ринків [1].

Чому Близький Схід цікавий і важливий для України? Насамперед, завдяки тій ролі, яку він відіграє в сучасній системі міжнародних відносин. Цілком очевидно, що той, хто грає на Близькому Сході, зв’язаний регіональними інтересами. Це близькосхідна нафта, ринки, подальший вихід в Центральну Азію, до Південної Азії, Середземномор’я. В Україні, традиційно, роль Близького Сходу і таких країн, як Сирія, Туреччина, Ліван, Єгипет, Іран недооцінюється. Скажімо, мало людей

знають, що товарообіг з Туреччиною перевищив 3 млрд дол., і тільки в минулому році виріс на 39 %. Торгівля з Сирією вже давно перевищила 1 млрд Ліван в Україні взагалі “terra incognita”, про яку згадують тільки в контексті нестабільності, яка періодично виникає в цьому регіоні.

Порівняно з іншими державами близькосхідного регіону відносини з Іраном відрізнялися найбільшою інтенсивністю, масштабністю та різноманітністю форм співробітництва. Іранською стороною неодноразово наголошувалося, що вона готова поставляти нафту і газ в Україну. Взаємодоповнюваність наших економік, відносна територіальна близькість, перспектива освоєння іранського ринку і виходу до південних транспортних мереж, безумовно, роблять вигідним іранський напрямок зовнішньоекономічних зв'язків і для державних компаній України, і для приватного підприємництва.

Незважаючи на в цілому успішний розвиток ірано-українських відносин, слід відзначити, що кінець 1990-х років позначився певним охолодженням у відносинах між Києвом і Тегераном, причиною якого певною мірою послужила відмова української сторони постачати харківські турбіни для Бушерської АЕС. Такий крок Україна зробила під жорстким тиском з боку США та Ізраїлю. Відмовившись від поставок турбін Ірану, Україна, за різними оцінками, втратила від 400–500 млн дол. (при оцінюванні враховували факт потреби Бушерської АЕС у чотирьох енергоблоках) до 1,4 млрд дол. (зважаючи ще й на втрачену можливість приєднання до інших енергетичних контрактів в Ірані) [7].

Напруження в ірано-українських відносинах було подолано лише нещодавно. Цьому сприяли зустрічі на вищому рівні між керівництвом України та Ірану в 2005 р. Варто зазначити, що товарообіг між Україною та Іраном з 500 тис. дол. США у 1992 р. зріс до 443 млн дол. у 2004 р., а в 2006 р. становив приблизно 595 млн дол. При цьому обсяги українського експорту в Іран у 40 разів перевищують показники імпорту з цієї країни.

Слід також зазначити, що своєрідним індикатором поглиблення українсько-іранської взаємодії у зазначених сферах стало посилення зацікавленості ділових кіл обох країн у взаємному спілкуванні та прискоренні динаміки економічної активності на ринках. Про це свідчить проведення спільних бізнес-форумів, конференцій і семінарів.

У цілому залучені до спільного виконання економічні проекти, що вимагають довгостроко-

вого співробітництва, використання сприятливих умов поживлення товарообміну, активізації приватнопідприємницької взаємодії ділових кіл обох країн, визначення загальних господарських інтересів у регіональних вимірах — усі ці напрями українсько-іранської співпраці є надійним фундаментом розвитку двостороннього партнерства на рівні стратегічної взаємозацікавленості.

В Україні поки що немає деталізованої концепції своїх національних інтересів на Близькому Сході, хоча значною мірою на сьогодні вони вже окреслені. Помітні і ключові елементи структури системи національних близькосхідних інтересів, які визначаються безпосередніми економічними потребами країни і необхідністю забезпечення її національної безпеки [2].

Ісламська Республіка Іран друга за обсягом світових запасів газу, отже, дослідження перспектив поглиблення двостороннього співробітництва набувають усе більшої значущості для України. Україна зацікавлена у збільшенні імпорту з Ірану, передусім за рахунок поставок енергоносіїв. Більше того, для України одним з найвигідніших варіантів збільшення двостороннього товарообігу є розрахунок іранської нафтою за українські товари. Ісламська Республіка Іран є одним з найбільших економічних партнерів України в регіоні Близького Сходу, країною, співпраця з якою має значний економічний інтерес для держави. Іран є перспективним ринком реалізації української продукції, крім того, актуальність співпраці підвищилась в останні роки, коли певні проблеми із закупівлями російського газу викликали необхідність диверсифікації джерел енергопостачання [8].

Останні роки довели необхідність пошуку альтернативних джерел енергопостачання для України. У сучасному світі енергетичний фактор може бути істотним важелем впливу не тільки на економічний, а й політичний суверенітет будь-якої країни. Іран займає друге після Росії місце у світі за кількістю газових родовищ і є потенційним кандидатом на роль постачальника енергоносіїв, тим більше, що іранське керівництво неодноразово висловлювало таку зацікавленість. Утім, незважаючи на економічну привабливість українсько-іранського співробітництва, воно навряд чи виправдає очікування в умовах загострення кризи навколо ядерної програми Ірану.

Дипломатичні зв'язки між Україною та Ісламською Республікою Іран були встановлені ще у 1991 р. (25 грудня), перше десятиліття відносин відзначилося достатньо статичним роз-

витком. Винятком є створення Міжурядової українсько-іранської спільної комісії з економічного та торговельного співробітництва (МСК) у 1996 р., і підписання контракту про спільне виробництво пасажирських літаків Ан-140 у 1997 р. На сьогодні договірно-правова база українсько-іранських відносин у цілому забезпечує юридичну основу для розвитку співробітництва між Україною та Ісламською Республікою Іран у політичній, торговельно-економічній та гуманітарній сферах. Між Україною та Іраном підписано 39 документів, 23 з яких вже вступили в силу. У правовій сфері врегулювання україно-іранських правовідносин встановлене міжвідомче співробітництво між органами юстиції України та Ісламської Республіки Іран. Зокрема, сторони цікавлять співпраця з обміну фахівцями, підготовка і перепідготовка кадрів [6].

Сучасна співпраця між Україною та Ісламською Республікою Іран базується на низці угод, які були досягнуті вже у новому тисячолітті. До них належать: Договір про основи взаємовідносин і принципи співробітництва між Україною та Ісламською Республікою Іран, Меморандум між Урядом України та Урядом Ісламської Республіки Іран про торговельно-економічне співробітництво на 2003–2007 рр. та Програма реалізації напрямків торговельно-економічного співробітництва між Урядом України та Урядом Ісламської Республіки Іран на 2003–2007 рр. (підписані в ході офіційного візиту колишнього Президента ІРІ С. М. Хатамі в Україну в жовтні 2002 р.).

Нині Україна та Іран співпрацюють у десятках проектів. Це партнерство у галузі виробництва пасажирських літаків для місцевих авіаліній Ан-140 (*Iran-140*) за українською ліцензією. ІРІ випускає 30 % вузлів, інші 70 % надходять в готовому вигляді з України. Контракт, підписаний у 1997 р. на складання першого Ан-140, завершився у жовтні 2000 р., а в лютому 2001 р. почалися його випробування. Можливе використання літака у військово-транспортній авіації. Модифікація *Iran-140MP* призначається для морського патрулювання, *Iran-140T* є тактичним транспортним варіантом.

Також розвивається співпраця в галузі виробництва авіаційних двигунів компанією “Мотор-Січ” і Компанією авіаційної промисловості Ірану, існує угода між Ісфаханським металургійним комбінатом, об’єднанням “Гаєм-ор-Реза” і компанією “Азовімпекс” про поставки коксового обладнання в Іран; триває співпраця в галузі виготовлення і ремонту в Ірані газових компресорів,

нафтової та газової промисловості, нафтохімії. З 2001 по 2006 р. товарообіг між двома країнами збільшився майже втричі (з 165 до майже 595 млн дол. США) [6].

На тлі конфронтації України із західними країнами політичні і, в першу чергу, економічні відносини з Іраном доволі оптимістичні. Наявність спільних інтересів і відсутність протиріч сприяють зближенню двох країн. Втім, на шляху до іранських ринків Україні доведеться зіткнутися не стільки зі Сполученими Штатами, скільки з Євросоюзом.

Проте на тлі відносин з Європою і США, які стали більш ніж прохолодними, Україні гостро необхідні нові ринки збуту продукції. Як відзначають експерти з економічних питань Міжнародного інституту порівняльного аналізу, “базові промислові галузі України — металургія, текстильна, хімічна промисловість — останнім часом почали втрачати свої ринки збуту в США і в Росії. Виходячи з цього, з’явилася необхідність пошуку нових ринків. Такими можуть бути країни арабського світу”.

Таким чином, погляди української влади і підприємницьких кіл закономірно звернулися на Близький Схід, зокрема на Іран. Широко відомо, що саме в іранському місті Ісфахан було розпочато ліцензійне виробництво українських Ан-140, а в травні поточного року Україна задекларувала намір створити з іранцями спільне підприємство зі збору потужних газових турбін. Україна та Іран не мають будь-яких розбіжностей, здатних серйозно затямарити двосторонні політичні чи економічні відносини. Нині Україна працює над контрактом щодо продажу Ірану 50 літаків типу Ан-148. Зараз між Тегераном і Києвом ведеться підготовка до підписання цього контракту найближчим часом. А наприкінці літа Харківський завод “Електроважмаш” підписав крупний контракт на постачання устаткування для теплової електростанції в Ірані. Завод постачатиме обладнання теплової електростанції “Бісотоун”, розташованої в західній частині Ірану. Підприємство підписало контракт на виробництво двох комплектів турбогенераторів ТГВ-320-2ПТЗ номінальною потужністю 320 МВт кожен з іранською компанією “*Azarab Energy*”. Вартість контракту не розголошується. Мова йде про кілька десятків мільйонів євро. Завод повинен виконати замовлення протягом двох років.

Перспективною для Української держави вважається співпраця з Іраном у галузі енергети-

ки, зокрема, залучення України до міжнародного газового проекту, який передбачає транспортування іранського, азербайджанського і туркменського газу до Європи. Велику зацікавленість у цьому проекті мають обидві сторони, однак можливості його втілення в життя загрожує як існування конкурентних міжнародних проектів, так і непроста міжнародна ситуація, що склалася навколо іранської ядерної програми. Разом з тим, перспективи майбутньої співпраці України з Іраном істотно ускладнюються кризою, що склалася навколо ядерної програми Тегерана. З 2003 р. Тегеран обрав курс на створення власного ядерного паливного циклу, який відкриває шлях до створення ядерної зброї. Згідно з коментарями іранського керівництва держава має на меті створення виключно мирної атомної енергетики [3].

Окремий інтерес представляє регіональне співробітництво з Іраном. Серед українських експортерів на іранському ринку виділяються підприємства, контрольовані донецькою фінансово-промисловою групою. Інтерес донеччан до південних держав обґрунтований. Іран посідає друге місце у світі за запасами природного газу, відстаючи тільки від Росії, а також є одним з найбільших власників запасів нафти. Водночас, асортимент продукції, виготовленої Індустріальним союзом Донбасу, — труби, обладнання для нафтогазової галузі, — може задовольнити потреби іранського паливно-енергетичного комплексу.

Поглиблення двостороннього економічного співробітництва України з Іраном до рівня стратегічної залежності, яким є енергопостачання, пов'язане з низкою ризиків для Української держави. Незважаючи на певні політичні та економічні дивіденди, які Україна може отримати від залучення Ірану до головних імпортерів газу і нафти, негативні наслідки такого співробітництва можуть переважити очікувану користь.

Винятком може стати залучення України до широких енергетичних проектів європейського масштабу, гарантом яких будуть впливові європейські країни — стратегічні партнери США. Крім того, необачним було б і припинення розвитку вже існуючого потенціалу співробітництва. Національні інтереси України на Близькому Сході вимагають першочергового розвитку економічних відносин з країнами регіону, які визначаються традиційними (за часів СРСР) торговельно-економічними зв'язками, значним обсягом товарних ринків та їх віднос-

ною невибагливістю, щорічно зростаючим товарообігом із стійким позитивним для України сальдо, перспективами збуту продукції військово-технічного призначення та ремонту військової техніки і озброєння радянських зразків, наявністю запасів сировинних та енергетичних ресурсів, можливостями участі в реалізації перспективних проектів розвитку інфраструктури цих країн, надання транзитних послуг для руху їхніх товарів як на європейські ринки, так і в зворотному напрямку.

Можливості Ірану в галузі забезпечення транзиту перетворили цю країну в один з найбільших світових торгових перехресть, яскравим прикладом чого в минулому був Великий шовковий шлях. Хоча ще й досі не відкрито багато корисних копалин, що знаходяться в надрах Ірану, можна сміливо сказати, що Іран — одна з найбагатших країн світу на корисні копалини і нафту.

Іран є для України одним з перспективних економічних партнерів у регіоні Близького Сходу. Основна увага у відносинах між двома країнами приділяється розширенню сфер і обсягів торговельного обороту, встановленню і зміцненню прямих контактів між господарськими структурами двох країн, насамперед у сферах літакобудування, машинобудування, виробництва нафтогазового устаткування, залізничних вагонів, енергетичних установок, обладнання для гірничодобувної галузі.

Згідно з даними Держкомстату експорт товарів з України за сім місяців 2010 р. виріс на 33,3 % — до 27,335 млрд дол., імпорт — на 30,1 %, до 30,789 млрд дол. Як вже було сказано, сальдо торгівлі товарами стало погіршуватися з червня: якщо за підсумками п'яти місяців воно було краще торішнього значення на 8,3 %, то за підсумками півріччя вже перевищило показник 2009 р. на 2 % і досягло 2,515 млрд дол.

Експорт товарів з України в Іран у першому півріччі виріс на 33,5 % — до 23,098 млрд дол., імпорт — на 29,6 %, до 25,613 млрд дол. Згідно з даними Держкомстату за січень-липень 2010 р. коефіцієнт покриття імпорту експортом становив 0,89 (за сім місяців 2009 р. — 0,87). Зовнішньоторговельні операції Україна здійснювала з партнерами з 208 країн світу.

Як повідомлялося раніше, в січні-червні імпорт товарів перевищив експорт на 2514,9 млн дол. Протягом 2010 р. сальдо торгівлі товарами поліпшилося на 12848,2 млн дол. порівняно з 2009 р. (у 2009 р. негативне сальдо становило 18580,9 млн дол.) [4; 8].

У 2010 р. імпорт товарів перевищив експорт на 18531,9 млн дол. Протягом 2010 р. сальдо торгівлі товарами погіршилося на 7210 млн дол. порівняно з 2009 р. (у 2009 р. негативне сальдо становило 11321,9 млн дол.). Отже, складно переоцінити значення розширення і зміцнення відносин між Україною та Ісламською Республікою Іран, оскільки Іран зберігає свій вплив, хоча і непрямий, на події на всьому Близькому Сході. Цей вплив двоїстий, не завжди зконцентрований та ефективний, що пояснюється потужними суперечностями в таборі тих, хто відповідальний за ухвалення політичних рішень. Саме ця обставина визначає при підвищеній динамічності іранської зовнішньої політики її невисоку результативність в тому, що стосується впливу на систему регіональних відносин. Однак цей фактор не варто применшувати, бо Іран має в своєму розпорядженні великий фінансовий і культурний потенціал, небезпека мобілізації якого в руйнівних цілях зберігається, незважаючи на присутність у керівництві осіб, які відмовляються від найбільш одіозних форм зовнішньої діяльності іранської ісламської революції.

Література

1. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991–2003) / Відп. ред. С. В. Віднянський. — К.: Генеза, 2004. — 616 с.
2. Кулагина Л. М., Ахмедов В. М. Іран виходить із ізоляції // Іран: іслам і власть : Сб. ст. — М., 2001. С. 149–163.
3. Серов Д. Новые перспективы и задачи Украины на Арабском Востоке // Востоковедный сб. — Вып. 6. — М., 2004. — С. 94–101.
4. Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки — 2004 // В. Швед / Близькосхідна політика України у контексті сучасного геополітичного протистояння на Близькому Сході .
5. Україна і сучасний Схід: стан і перспективи співробітництва // Наук. вісн. Дипломатичної акад. України. — Вип. 8. — К., 2006. — С. 244–320.
6. Ушаков В. А. Дипломатические отношения ИРИ и перспективы их развития в начале третьего тысячелетия (2000–2010 гг.) // Новые тенденции в международных отношениях в Азии / Отв. ред. А. М. Хазанов. — М., 2002. — 273 с.
7. Українсько-іранські відносини // <http://ukraineinfo.gov.ua/main/ua/publication/content/1045.htm>
8. Україна та Іран встановили міждержавні стосунки / <http://www.minjust.gov.ua/0/news/2698>

Розглянуто сучасну співпрацю, що базується на низці угод між Україною та Ісламською Республікою Іран. Основна увага у відносинах між двома країнами приділяється розширенню сфер і обсягів торговельного обороту, встановленню і зміцненню прямих контактів між господарськими структурами двох країн.

Рассмотрено современное сотрудничество, которое базируется на ряде соглашений между Украиной и Исламской Республикой Иран. Основное внимание в отношениях между двумя странами уделяется расширению сфер и объемов торгового оборота, установлению и укреплению прямых контактов между хозяйственными структурами двух стран.

The article says about the current cooperation, which is based on a series of agreements between Ukraine and the Islamic Republic of Iran. The focus in the relationship between the two countries on increasing the scope and volume of trade, the establishment and strengthening of direct contacts between the economic structures of the two countries.

Надійшла 4 травня 2011 р.